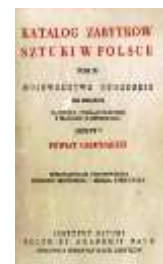

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XVII: 2019

Nr 8 (585)

Data odczytu: 27.02.2019 r.

Data wydania: 27.02.2019 r.

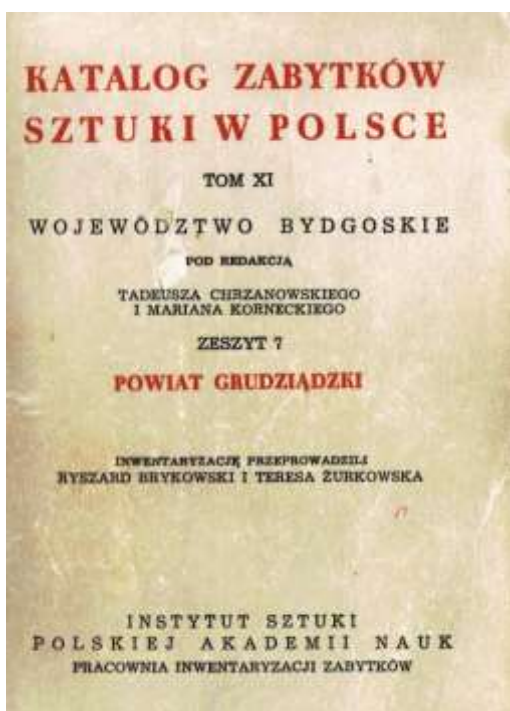
=====

1131. spotkanie

Marek Szajerka

Propozycja aktualizacji danych w *Rejestrze Zabytków Nieruchomych.* *Miasto Grudziądz, (klasa A)*

Katalog Zabytków Nieruchomych jest wizytówką danej miejscowości. Dlatego warto zadbać o jego aktualizację. Zaniedbany katalog miasta Grudziądza wygląda bardzo niekorzystnie na tle całego zestawienia dla województwa kujawsko-pomorskiego, opublikowanego na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu¹. Na stronie internetowej nie są podane informacje o czasie powstania obiektu. W wersji rozszerzonej takie informacje są podawane, o czym świadczy katalog, podany w Roczniku Grudziądzkim przez Izabelę Fijałkowską – Miejskiego Konserwatora Zabytków w 2018 r.² Niejednokrotnie podany czas powstania obiektu odzwierciedla stan badań historycznych w chwili dokonania wpisu. Najstarsze wpisy pochodzą z 1929 r. i mają już 90 lat. Dotyczy to kościołów św. Mikołaja i św. Ducha.

Wiedza dotycząca tych obiektów, oparta jest na literaturze niemieckiej z lat 90. XIX w. oraz dwóch pierwszych dekad XX w. Zasadniczo datacja obiektów została sporządzona na

¹ <http://www.torun.wkz.gov.pl/index.php?dzial=2,70,71>

² I. Fijałkowska, *Sprawozdanie Miejskiego Konserwatora Zabytków*, w: *Rocznik Grudziądzki*, T. 26: 2018, s. 286-287.

dominującej wtedy a obecnie zmarginalizowanej datacji w oparciu o wątki cegieł, ułożone w murze³. Dotyczy to szczególnie wątków wedyjskiego oraz gotyku polskiego. Wątek gotycki, zwany też gotykiem polskim występuje w obiektach z XIII w. Kościół p.w. św. Jakuba z pocz. XIV w. nie jest pierwszym kościołem, gdzie zastosowano ten wątek.

Zagadnienie przestarzałej datacji zabytków Grudziądza było m.in. omawiane na spotkaniu KMDG w październiku 2018 r.⁴

O zacofaniu w wiedzy o Grudziądzu, bylejakości w sporządzaniu biografii świadczy też książka aktualnego prezesa Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Oddział w Grudziądzu Pawła Grochowskiego z 2018 r.⁵ Wg Prezesa TOnZ Oddział w Grudziądzu, miasto nie posiada żadnych monograficznych opracowań naukowych o zabytkach średniowiecznego Grudziądza. Jest to oczywisty fałsz i wprowadzanie czytelników w błąd⁶. Dowodem na to są liczne Biuletyny Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, zawierające specjalistyczne artykuły, zaopatrzone w aparat przypisów. Zawierają one np. artykuł dot. blendowania wewnętrznego ścian kościoła pojezuickiego. Wyjaśnia on, dlaczego w kościele z XVIII w. są elementy charakterystyczne dla architektury z XIII w. Opinia Prezesa jest krzywdząca dla dorobku badawczego KMDG, ewenementu na skalę ogólnopolską.

Na drugim biegunie jest Stefan Niedźwieński z Krakowa, pasjonat i znawca architektury romańskiej, który by sprawdzić wiarygodność postów internetowych, przyjechał do Grudziądza na wizję lokalną w 2016 r. Efektem jego pracy jest katalog zabytków romańskich w Grudziądzu w wersji internetowej⁷.

Mamy tu dwa skrajne poglądy. Z jednej strony grudziądzanin, ponizający wartość zabytków architektury średniowiecznej Grudziądza i z drugiej strony kra-

³ Zob. M. Szajerka, *Wiązania cegieł w grudziądzkich zabytkach architektury średniowiecznej*, w: Biuletyn Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, [dalej: Biuletyn KMDG], Rok XII: 2014, nr 24.

⁴ M. Szajerka, *Konserwatywna, dwudziestowieczna datacja średniowiecznych obiektów w architektonicznych w Grudziądzu*, w: Biuletyn KMDG, Rok XVI: 2018, nr 30 (568), ss. 4, z dn. 17.10.2018 r.

⁵ P. Grochowski, *Chrystian Biskup Prus 1216-1245 i misja pruska jego czasów*, Górna Grupa 2018, ss. 500.

⁶ Zob. więcej: M. Szajerka, *Recenzja książki dr. n. med. Pawła Grochowskiego Chrystian Biskup Prus 1216-1245 i misja pruska jego czasów*, w: Biuletyn KMDG, Rok XVI: 2018, nr 35 (573), z dn. 22.11.2018 r., ss. 16.

⁷ <http://grudziadz.m.romanizm.pl/>

<http://grudziadz.r.romanizm.pl/>

St. Niedźwieński zauważył 16 pozycji w Grudziądzu, charakterystycznych dla okresu przejściowego od architektury i sztuki romańskiej w Grudziądzu. Natomiast grudziądzanin P. Grochowski nie znalazł nic, co by miało związek z przynależnością Grudziądza do biskupa Chrystiana w latach 1222-1245. 7.12.2016 r. St. Niedźwieński wygłosił na spotkaniu Koła Miłośników Dziejów Grudziądza prelekcję pt.: *Rejestr sztuki romańskiej w Polsce. Romański Grudziądź*, w: Biuletyn KMDG, R. XIV: 2016, nr 37 (490), z dn. 07.12.2016 r., ss. 16.

kowianin, zafascynowany architekturą tego miasta, autor internetowego przewodnika po romańskim Grudziądzu.

Paradoks polega na tym, że Paweł Grochowski napisał książkę o założycielu Grudziądza biskupie Chrystianie, pokazując, że w zasadzie tu po Biskupie nic nie ma. Przeniósł więc dedukcyjnie bazę Biskupa Chrystiana do Gardei. Natomiast Stefan Niedźwieński na konkretnych zabytkach pokazał unikalność ceglanej architektury romańskiej w Grudziądzu. W zestawieniu końcowym zabytków wykazał ewentualnym przyszłym badaczom, że to właśnie tu należy szukać zaginionego klasztoru cysterskiego z 1 poł. XIII w., chociaż sam tego nie wyartykułował. Biuletyn KMDG z artykułem St. Niedźwieńskiego ukazał się 2 lata przed wydaniem książki P. Grochowskiego w 2018 r. Był czas na sporządzenie korekt⁸.

Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków (stan na 31.12.2017 r.)⁹

L.p.	Obiekt	Czas powstania	Data decyzji	Numer rejestru
1.	Dzielnica Starego Miasta	XIII, XIV w.	24.04. 1954 r.	A/302/118
2.	Kościół farny p.w. św. Mikołaja , ul. Kościelna 1	XIV/XV w.	17.10.1929 r.	A/385
3.	Kościół p.w. św. Ducha,	XIII-XVII w.	17.10.1929 r.	A/384
	dawny benedyktynek oraz zabudowania klasztorne po benedyktynekach ul. Klasztorna, ul. Wodna 3/5	XVIII-XX w.	12.09.1929 r.	A/574
4.	Kościół poklasztorny oo. Jezuitów p.w. św. Franciszka Ksawerego	1648-1715	13.07.1936 r.	A/361
	oraz dawne kolegium jezuickie, ob. Urząd Miejski, ul. Ratuszowa 1	1647-1684 1722-1725	12.09.1929 r.	A/528

⁸ Zachowawcza postawa P. Grochowskiego przypomina postawę naukowców z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zamiast wziąć na warsztat tezę, że może zamek grudziądzki jest starszy od zamku w Toruniu, pochylić się nad poglądami X. Froelicha i C. Steinbrechta z 1889 r., że zamek w Grudziądzu z kamienia, cegły zaczęli budować Polacy przed Krzyżakami, woleli uwiarygodnić fikcyjny plan rekonstrukcyjny z l. 1941-1942, autorstwa H. Jacobiego. Sztucznie zapewne utrzymali prymat starszeństwa zamku toruńskiego. Na tym tylko cierpi historiografia architektury średniowiecznej w Polsce.

⁹ Za: I. Fijałkowska, *Sprawozdanie z działalności Miejskiego Konserwatora Zabytków w Grudziądzu w roku 2017*, w: *Rocznik Grudziądzki*, T. 26: 2018, s. 286-287.

5.	Kościół parafialny p.w. św. Krzyża, poklasztorny oo. Reformatów, ob. więzienie, u. Wybickiego 10/22	1750-1751	13.07.1936 r.	A/580
6.	Wieża „Klimek” (fundamenty – relikty zamku)	poł. XIII w.	28.10. 1936 r.	A/1404
7.	Relikty architektury Zamku Wysokiego odkryte w 1889 r. (studnia zamkowa) oraz w latach 2008-2009	XIII w.	26.02.2010 r.	A/1554
8.	Cytadela (Twierdza Grudziądz)	1776-1907	28.03.1990	A/1514
9.	Fragment średniowiecznych murów miejskich Wieżyczka wodna przy Trynce	XIV w.	27.03. 1935 r.	A/151/67
	Brama Wodna	XIV, XVI, XVII, XX w.	26.10.1958	A/425/139
10.	Park miejski typu krajobrazowego wraz z terenem działek nr 8/9, 10/14, 8/1, 9, 10/1, 10/2, 10/4, 10,5, 10/7, 14 Budynek Restauracji „Leśniczówka” Pawilon parkowy przy Restauracji „Leśniczówka” ul. Cegielniana, ul. Parkowa, al. Wigury 1	2 poł. XIX w., 1 poł. XX w.	21.10.2011 r.	A/1600
11.	Cmentarz komunalny, ul. Cmentarna część ewangelicka o pow. 1,1 ha dom grabarza, kostnica, kaplica, ogrodzenie z bramą historyczna część katolicka z nagrobkiem Georga Jalkowskiego	2 poł. XIX w.	21.11.1991 r.	A/994
12.	Młyn Górny, ul. Młyńska 1	4. ćw. XIX w. 1909-1912	19.03.2008 r.	A/1357
13.	Zespół budynków Fabryki Maszyn A. Ventzki Budynek mieszkalny z oficyną oraz portiernią i bramą	k. XIX-pocz. XX w.	14.05.1998 r.	A/65

	główną, ul. J. Włodka 18 Willa A. Ventzkiego, ul. Włodka 16 Willa O. Meissnera z oficyną, ul. Włodka 15 (ob. nr 9) Kuźnia, ul. Włodka 16 b Wieża ciśnień Kotłownia i turbinownia, ul. J. Włodka 16 f			
14.	Dom mieszkalno-handlowy, Rynek 16/19	1907 r.	18.05.1994 r.	A/112
15.	Budynek mieszkalny, Rynek 20	XVI/XVII w., XIX w.	27.02.1991 r.	A/170
16.	Dom Towarowy Jontofsoh- na zwany Braci Korzeniew- skich, Rynek 22/24	1912-1914	10.08.2007 r.	A/1328
17.	Budynek mieszkalny, ul. Sta- szica 3	1903 r.	13.06.1991 r.	A/164
18.	Kamienica z oficyną, ul. To- ruńska 18	ok. 1900 r.	31.12.1992 r.	A/149
19.	Kamienica, ul. Legionów 90	1910 r.	18.06.2009 r.	A/1533
20.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 9	XIV-XVII w.	04.07.1961 r.	A/929
21.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 11	1. poł. XIV w., 1659 r.	30.12.1964 r.	A/930
22.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 13	1341-1365, XVII w.	30.12.1964 r.	A/931
23.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 15	1341-1365, XVII w.	30.12.1964 r.	A/932
24.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 17	XVII w.	30.12.1964 r.	A/933
25.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 21	XIX w.	12.12.2008 r.	A/1394
26.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 23	XIX w.	12.12.2008 r.	A/1395
27.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 25	XVIII w., 1885 r.	21.01.2011 r.	A/1577
28.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 31	XIV, XIX/XX w.	26.10.2010 r.	A/1571
29.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 33	1659 r., pocz. XIX w.	04.02.1987 r.	A/530
30.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 35	ok. 1900 r. 1959	04.02.1987 r.	A/626
31.	Spichlerz, ob. dom, ul. Spi- chrzowa 37	2. poł. XVII, XIX w.	25.01.2011 r.	A/1578
32.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 43	3. ćw. XVII w.	26.01.2011 r.	A/1579
33.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 45	3. ćw. XVII w.	05.07.2005 r.	A/549

34.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 47	XVI w., 1771 r.	30.12.1964 r.	A/934
35.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 49	XIV w., 1909-1910	09.10.1980 r.	A/600
36.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 51	XVII/XVIII w., 1922 r.	02.08.1980 r.	A/601
37.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 53	XVII/XVIII w., kon. XVIII w., 1928 r.	02.08.1980 r.	A/602
38.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 57	1901 r.	28.10.2010 r.	A/1572
39.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 59, bryła i elewacja spichlerza		04.02.2011 r.	A/1580
40.	Relikty architektury zamku odkryte w sezonie badaw- czym 2014 r.	poł. XIII w. XV w.	25.02.2015 r.	A/1676
41.	Budynek Muzeum i Bibliote- ki Miejskiej, ob. Biblioteka Miejska im. W. Kulerskiego wraz z wyposażeniem wną- trza. Ogród z małą architek- turą oraz działka nr 3 ul. Le- gionów 28	1911-1912	29.07.2014 r.	A/1665
42.	Ogród Botaniczny między ul. Gen. Bema i Armii Krajowej	1933-1935	06.2017 r.	A/1733

Proponowane zmiany

W przypadku rubryki *Czas powstania*, proponuję przyjąć początek budowy obiektu i jego ukończenie. W mniejszym stopniu brać pod uwagę odbudowy ze zniszczeń wojennych, np. Bramy Wodnej. Tłustym drukiem zaznaczyłem obiekty, które naprawdę warto wpisać do Rejestru zabytków nieruchomych (Księga A), ze względu na ich unikalność, zapewne w skali ogólnopolskiej.

L.p.	Obiekt	Czas powstania	Data decyzji	Nr rejestru
1.	Dzielnica Starego Miasta	1222 r., XIV w.	24.04. 1954 r.	A/302/118
	Rów Hermana – dawna fosa miejska¹⁰ Krowi Most (pod ul. Ra- packiego)	1240-1386 r., wzmiankowany 1404 r. i 1526 r.¹¹		

¹⁰ Por. M. Biskup, Rozwój przestrzenny Grudziądza, w: Rocznik Grudziądzki 1960 [T. I], s. 10.

2.	Bazylika Mniejsza p.w. św. Mikołaja , ul. Kościelna 1 – średniowieczna kolegiata diecezji chełmińskiej ¹²	1. poł. XIII w.- l. 80. XIII w.	17.10.1929 r.	A/385
3.	Kościół p.w. św. Ducha,	XIII w., ściana północna wcześniejszego obiektu, niekoniecznie sakralnego z 1 poł. XIII w.	17.10.1929 r.	A/384
	dawny benedyktynek oraz zabudowania klasztorne po benedyktynekach ul. Klasztorna, ul. Wodna 3/5	XVIII w.	12.09.1929 r.	A/574
	d. kaplica św. Michała Archanioła, obecnie piwnica kamienicy przy ul. Klasztornej 6¹³	ok. 1222 r.,		
	Cele szpitalne, obecnie piwnica kamienicy przy ul. Klasztornej 6¹⁴	2. poł. XIII w.		
4.	Dawny zamek kanoników chełmińskich z Bramą Klasztorną, (od. 1715 r. prezbiterium kościoła) Kościół poklasztorny oo. Jezuitów p.w. św. Franciszka Ksawerego ¹⁵ ,	XIII-XIV w.	13.07.1936 r.	A/361
	później kolegium jezuickie, ob. Urząd Miejski, ul. Ratuszowa 1	2 poł. XVII w.- XVIII w.	12.09.1929 r.	A/528

¹¹ Zob. przywileje lokacyjne: X. Froelich, Historia powiatu grudziądzkiego, Grudziądz 1868, tłum. na j. pol. A. Wolnikowski, s. 87-88 i 143. Most nazwany imiennie w 1640 r. *Kühbrücke* [Krowi Most].

¹² Zapewne jest to zaginiona kolegiata kapituły kanoników chełmińskich. Katedra była w Chełmży, biskup rezydował w Lubawie a kolegiata? Kolegiatę w Chełmnie utworzono dopiero na pocz. XVI w. Chociaż Grudziądz był w archiprezbiteriacie grudziądzkim, (odpowiednik późniejszego dekanatu). Proboszczami kościoła p.w. św. Mikołaja byli przeważnie archiprezbiterzy, kanonicy chełmińscy. Uzasadnione jest przypuszczenie, iż Grudziądz w obrębie murów był zaprojektowany, jako klasztor cysterski, w l. ok. 1218-1222.

¹³ Kaplica wzmiankowana w wizytacji kanonika Jana Ludwika Strzesza, z l. 1667-1672.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Literatura dot. analizy architektonicznej obiektu:

6.	Wieża „Klimek” ¹⁶ (fundamenty – relikty zamku)	1 poł. XIII w.	28.10. 1936 r.	A/1404
7.	Relikty architektury Zamku Wysokiego odkryte w 1889 r. (kamienna studnia zamkowa z 1 poł. XIII w.) oraz w latach 2008-2009	XIII w.	26.02.2010 r.	A/1554
40. ¹⁷	Relikty architektury zamku odkryte w sezonie badawczym 2014 r.	poł. XIII w.	25.02.2015 r.	A/1676
9. ¹⁸	Fragment średniowiecznych murów miejskich Wieżyczka wodna przy Trynce, zw. Sztuką Wodną, Wieżyczką Kopernika	pocz. budowy w l. ok. 1218-1222 1415 r.	27.03. 1935 r.	A/151/67
	Brama Wodna	1 poł. XIII w., forma basztowa z XIV w.	26.10.1958	A/425/139
	Baszta Katowska z przegierzem przyściennym	XIV w., sprzed 1415 r.		
	Most Bramy Toruńskiej	1 poł. XIII w.		
	Baszta mostowa, obecnie kamienica przy al. 23 Stycznia 10, prowadząca na teren średniowiecz-	XIV-XV w.		

¹⁶ Wieża Klimek, po której został tylko autentyczny kamienny fundament, została zbudowana niewątpliwie w 1 poł. XIII w., w czasach gdy w l. 1222-1245 Grudziądz należał do misyjnego biskup Prus Chrystiana. W trakcie odgruzowywania fundamentów wieży, wysadzonej w powietrze przez Niemców 5 marca 1945 r., w 2006 r. udowodniono, że glazurowany cokół wieży wykonany został z typowych cegieł romańskich.

¹⁷ Proponuję zespolenie pozycji o zamku razem, przy zachowaniu informacji o wpisach do rejestru.

¹⁸ Proponuję poszerzenie informacji o murach obronnych. Wpisy pochodzą z 1935 r. i 1958 r. Faktycznie reprezentują stan wiedzy z lat 20. XX w. Do stycznia 1945 r. linia murów obronnych była zasłonięta w znacznym stopniu zabudową o charakterze mieszkalno-gospodarczym. Wyburzenia dokonane po 1944 r. faktycznie odsłoniły odcinki murów obronnych, bardziej kurtynowych, o charakterze politycznym, symbolicznym. Są to mury, z wyjątkiem odcinka południowo-zachodniego, przeważnie cienkie, o grubości dwóch wozówek. W części północno-zachodniej, (wspólnej dla przedzamcza Zamku Wysokiego przy ul. Tkackiej) oraz w północnej części ul. Murowej są to mury charakterystyczne dla obszaru Nowej Marchii Brandenburskiej i Pomorza Zachodniego, bez krenelaża. Unikatem w skali ogólnopolskiej jest fragment parchamu z XIII w. w piwnicy kamienicy przy ul. Murowej 24/Mickiewicza 3. Grudziądz zachował mury na całym obwodzie z relikdami bram i najstarszymi zachowanymi mostami murowanymi w Polsce, z XIII w.

	nego obszaru Młyna Dolnego¹⁹			
	Ściana wschodnia Bramy Toruńskiej, obecnie budynek przychodni lekarskiej	XIV-XV w.		
	Most Bramy Bocznej, obecnie piwnica kamienicy przy ul. Mickiewicza 3	1 poł. XIII w.		
	Tzw. Brama św. Chryściana, posesja przy ul. Mickiewicza 5. Nazwa nadana w 1991 r. Najszersza, zachowana średniowieczna brama w Polsce, (6,7 m)²⁰	1 poł. XIII w.		
	Furta średniowieczna, piwnica kamienicy przy ul. Mickiewicza 1	XIII/XIVw.		
	Mur obronny z krenelazem, odcinek o długości 10 m, piwnica kamienicy przy ul. Murowa 28	2 poł. XIII w		
	Cylindryczna baszta Bramy Łasińskiej, ul. Stara 21²¹	XIV-XV w. Baszta rozebrana ok. roku 1810, częściowo odbudowana w l. 1890-1891		
	Kamienica, ul. Szkolna 1. Kamienica jest na fundamencie wewnętrznego			

¹⁹ Obszar Młyna to nie tylko wysepka przy ujściu Starej Osy, (Kanału Trynka), gdzie stał Młyn Rosanowskiego, ale także teren małego młyna po południowej stronie Kanału Trynka.

²⁰ Porównanie do zestawienia szerokości bram miejskich wg J. Widawskiego.

²¹ W przypadku odbudowy baszty Bramy Łasińskiej zaistniała analogiczna sytuacja, jak z budową wieży widokowej *Klimek* na Górze Zamkowej. Obydwie wieże postawiono na oryginalnych średniowiecznych fundamentach. W przypadku baszty Bramy Łasińskiej nie odtworzono całego kręgu. Cały średniowieczny fundament znajduje się na terenie posesji Stara 19/21. Na terenie posesji Stara 19 był wjazd na przedzamcze południowe. Brama Łasińska była wspólnym wjazdem na Zamek Wysoki i teren miejski. Podobnie jak tylko przez Most Bramy Toruńskiej można było wjechać na ulicę Tragarzy i dalej do Bramy Wodnej. Most Bramy Łasińskiej był lustrzanym odbiciem rozwiązania komunikacyjnego, związanego z Mostem Bramy Toruńskiej.

	mur obronny z krenelażem, (od strony ul. Pańskiej)²²			
12. ²³	Młyn Górny, ul. Młyńska 1	sprzed 1404 r. 1909-1912	19.03.2008 r.	A/1357
	Kamienica, piwnica kamienicy dawny parter średniowieczny, kompletny przykład średniowiecznych murowanych pomieszczeń mieszkalnych, ul. Wieżowa 2²⁴	XIII w.		
15.	Budynek mieszkalny, Rynek 20	XIV w., wnęki pod chodnikiem, funkcja mieszkalna po 1772 r., piwnice w średniowieczu parterem budynku ²⁵	27.02.1991 r.	A/170
20.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 9	1. poł. XIV w. ²⁶	04.07.1961 r.	A/929
21.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 11	1. poł. XIV w.,	30.12.1964 r.	A/930
22.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 13	XIV w.	30.12.1964 r.	A/931

²² Zbadany archeologicznie poziom parteru w pobliżu tej kamienicy w XIV w. jest na głębokości ok. 2,5-3 m.

²³ Młyn Górny jest wzmiankowany w odnowionym przywileju lokacyjnym miasta z 1404 r., wystawionym przez wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Konrada v. Jungingena. Jest to istotny punkt topograficzny dla wyznaczenia obszaru lokacji z 1290 (1291) r.

²⁴ Propozycja wpisania do rejestru obiektu, który posiada komplet murowanych pomieszczeń mieszkalno-gospodarczych: sale jadalną, kuchnię oraz stajenkę. Czytelne fazy rozbudowy obiektu w XIII w., okna romańskie oraz okno gotyckie.

²⁵ W latach 60. XX w. inspektor nadzoru budowlanego Czesław Opalka, przy okazji remontu kamienicy odkrył i zinwentaryzował dwie wnęki pod chodnikiem ze średniowiecza. W XXI w., przy okazji remontu płyty Rynku odkryto po stronie wschodniej kamienicy Rynek 20 pachy sklepień, pozostałość po arkadach. Poziom aż XIII-XIV w. jest na obecnym Rynku ok. 2,5 m poniżej współczesnej nawierzchni ulic.

²⁶ Gdy w 1961 r. wpisano spichrz do rejestru, powszechnie stosowano datację w oparciu o wątek ceglany. Przyjmowano, że wątek pospolity, krzyżowy, (przemienne warstwy główek i wozówek) pojawił się w XVI-XVII w. W związku z tym spichrze są z tego okresu. Przykłady z samego Grudziądza dowodzą, że jest to datacja błędna. Relikty murów Zamku Wysokiego, z XIII w. też posiadają ten wątek. Spichrze 9-13 są spichrzami typu kaldowskiego, z kalenicowym układem dachów, charakterystycznymi dla monumentalnych budowli krzyżackich, spichrze w Kaldowie dla zamku malborskiego. Przed 1346 r. wg dokumentu miejskiego z 1365 r. zbudowali je Krzyżacy dla siebie i następnie odstąpili mieszkańcom.

23.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 15	XIV w.	30.12.1964 r.	A/932
23.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 15	XIV w.	30.12.1964 r.	A/932
	Budynek mieszkalny, z relikdami Bramy Gnojskiej w środku, ul. Spichrzowa 31			
29.	Baszta północna stajni, spichrz, ul. Spichrzowa 33	1659 r., pocz. XIX w.	04.02.1987 r.	A/530
30.	Baszta południowa stajni, spichrz, ul. Spichrzowa 35	XIV w.	04.02.1987 r.	A/626
31.	Dawna stajnia, ob. dom, ul. Spichrzowa 37 ²⁷	1 poł. XIII w.	25.01.2011 r.	A/1578
32.	Fragment stajni, ul. Spichrzowa 43 ²⁸	2 poł. XIV w.	26.01.2011 r.	A/1579
33.	Fragment stajni, ul. Spichrzowa 45	2 poł. XIV w.	05.07.2005 r.	A/549
34.	Baszta północna stajni, spichrz ²⁹ , ul. Spichrzowa 47	XIV w.	30.12.1964 r.	A/934
35.	Gdanisko Bramy Zamkowej Przedzamcza, ul. Spichrzowa 49	XIV w., przebudowa na szalet publiczny w l. 1909-1910	09.10.1980 r.	A/600
36.	Spichlerz, ul. Spichrzowa 51	XIII w.	02.08.1980 r.	A/601
39.	Tzw. Spichrz Solny, ul. Spichrzowa 59, bryła i elewacja spichlerza.	XIX w.	04.02.2011 r.	A/1580
	Dawna stajnia, obecnie dom mieszkalny, ul. Kościelna 10³⁰	XIII-XV w.		
	Kamienica, ul. Szewska 5, w piwnicy brama kamienna między posesjami oraz ceglana stud-	XIII-XIV w.		

²⁷ Zob. M. Szajerka, Stajnie średniowieczne w Grudziądzu, w: Biuletyn KMDG, R. XII: 2014, nr 4 (379), z dn. 29.01.2014 r.

²⁸ Stajnie dla 53 koni pocztowych są wzmiankowane w lustracji krzyżackiej z 1383 r. (zob. X. Froelich, *Historia powiatu grudziądzkiego*, 1868 r., tłum. Z. niemieckiego A. Wolnikowski, s. 102.

²⁹ Umieszczona na ścianie spichrza tablica z monogramem nie może być brana pod uwagę w dacie obiektu. Rok 1771 jest w tym przypadku mylący.

³⁰ W piwnicy kamienicy zachowała się w dobrym stanie stajnia kościelna, ze średniowiecznymi sklepieniami. Czytelne etapy rozbudowy od 1 poł. XIII w. do XV w.

	nia o głębokości ok. 15 m.			
	Kamienica, ul. Szewska 13, w piwnicy dawna słodownia ze sklepienie zwierciadlanym i oknami w lunetach.	XVII-XVIII w.		

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.